STILDRAG HOS VÅRA FRANKOTECKEN II

1920-TALET

av Gilbert Svenson

År 1919 präglades uttrycket »vackrare vardagsvara». Vid samma tid diskuterades i pressen de svenska frimärkenas konstnärliga utförande. Redan den 25 april 1918 hade arkitekten Ragnar Östberg i spetsen för en rad konstnärer och andra kulturpersoner protesterat mot de gällande frimärkenas komposition, teckning och färger. Resultatet av denna aktion blev att Generalpoststyrelsen utlyste en tävlan till vilken sex konstnärer inbjöds att sända förslag till nya frimärken. Konstnärerna var: Yngve Berg, *Einar Forseth,* Nils Kreuger, Bertil Lybeck, *Torsten Schonberg* och *Axel Törneman.* De inlämnade förslagen granskades på styrelsens uppdrag av Olle Hjortzberg och Carl G. Laurin. I juni månad 1919 var »juryn» klar med valet av de nya frimärkstyperna och den 2 juli kunde fotografiska reproduktioner av dem sändas till frimärksgravör *G. N. Burland* vid American Bank Note Co i Ottawa, som åtagit sig att utföra gravyrerna.[1] De tio först planerade frimärkena var 1, 3, 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35 och 45 öre av Forseths »lejon med klot», Törnemans »H. M. Konungens porträtt» och Schonbergs »Postemblem» kompletterades med Hjortzbergs »Lilla riksvapnet». Redan den 25 september kunde provtryck levereras. Om Burland själv utförde samtliga gravyrer torde det vara fråga om ett absolut rekord i snabbhet för gravyr i stålstick. Samtliga frimärken med undantag för valören 1 öre lilla riksvapnet som på grund av portohöjningen redan blivit inaktuell utkom under år 1920 i dessa Burland-gravyrer.

[1] Sigurd Tullberg: Nya vandringar bland frimärken. Sthlm 1959 sid. 243 och 254. ff.

1920
Ett nytt tryckförfarande.

Det nya tryckförfarandet i rotationspress som tog sin början 1920 medförde att frimärkena fick flera nya stildrag. Det viktigaste var att bredden ökade i förhållande till höjden — märkesformen närmade sig kvadraten. Men ett annat viktigt kännemärke var att den övervägande delen av frimärkena allt ifrån 1920 utkom skurna i band i stället för i ark om 100 märken. Man ändrade också tandningen från en fintandning 13 till en grövre tandning $9^{3}/_{4}$ för alla märken, dock sedermera med undantag för sådana, som avsågs för frimärksautomaterna. Frimärken skurna i band — ett format som underlättar både frankering, försäljning och kontrollräkning — hade debuterat i USA redan 1908 där valörerna 1—10 cents tillhandahölls åt vissa större förbrukare i de avgjort mera praktiska rullarna. Försök med frimärken i samma utförande har även gjorts i Canada och Tjeckoslovakien. Endast för frimärkshäftena behöll man till en början det traditionella utförandet med frimärken som var tandade på alla fyra sidorna. Men också dessa fick genom sin grova tandning en ny karaktär. Horisontalt skurna frimärkena är utseendemässigt något besläktade med de helt otandade. De skänker åt märkesbilden ett drag av lugn och statisk harmoni.

USA 1908, Tjeckoslovakien 1926 och Sverige 1921, alla s k bandfrimärken.

Ute i Europa banade nya regimer — framför allt vissa revolutionsregeringar efter det första världskriget — vägen också i mera officiella sammanhang för radikalare grepp på konst- och kulturområdena. Det var inte endast i Bela Kuhns kortlivade »rådsrepublik» i Ungern på sommaren 1919 eller i Gabriele d'Annunzios Fiume år 1920, som moder-

Den internationella modernismen.

Ungern 1919 (60 o. 45 filler), Fiume 1920, Tyskland (10 o. 25 pfennig) och Schweiz 1919 (1917).

nistiskt inriktade konstnärer som Ferenc von Bokross, Arnold Gara och Jòsef Gróf i Ungern och Guido Marussig i Italien fick uppdrag som frimärksstecknare. I Schweiz anordnade man redan 1917 en tävlan om nya frimärken. En av pristagarna, Otto Baumberger arbetade i något kubistisk stil. Hans förslag utkom 1919 som 15 rappenvalör i en serie till minnet av freden.

Den unga tyska republikens postminister anordnade 1919 en tävlan om frimärken, som skulle utges med anledning av att den nya nationalförsamlingen skulle sammanträda i Weimar. Två av de prisbelönta förslagen, som också kom till utförande hade avgjort modernistiska drag. De var signerade av de båda konstnärerna, Willi Schmid i München och A. Mathey från Berlin.

Det moderna porträtt-frimärket i Europa 1908—1919.

En av huvudanmärkningarna mot våra ännu gällande frimärken hade varit, att kungens bild användes slentrianmässigt och att lagerblad och eklöv hade förekommit i övermått.

I en del europeiska länder hade redan några år före världskrigets utbrott porträttfrimärkena undergått vissa förenklingar bort från den härskande jugendstilens överlastade ramdekorationer. P. Michetti för-

Italien 1908, Bayern och Serbien 1911, Belgien 1912 och 1919 samt Schweiz 1914.

enklade 1908 sin egen porträttyp över Victor Emanuel i Italien och ställde kungens profilporträtt mot en endast med riksvapnet smyckad fond. I Serbien gick man, tydligt påverkad av de italienska frimärkena, ett steg längre år 1911 i en ny porträttyp över kung Peter I. Tendensen var liknande hos Belgiens Albert I-serie tecknad 1912 av Edouard Pellens. Stor förenkling kom också att prägla den nya frimärksserie som Schweiz började emittera 1914 med bl. a. ett porträtt av Wilhelm Tell.

Även en så utpräglad jugendkonstnär som professor August von Kaulbach i München disciplinerade sin egen stil i lågvalörerna till minnesserien med anledning av prinsenregenten Luitpolds 90-årsdag för Bayern. Han var t. o. m. så radikal, att han friställde valörsiffrorna mot porträttfonden, vilket vid denna tid ännu var något mycket ovanligt. Trots att de Best i minnesserien över Belgiens krigsdeltagande, som utkom 1919 i utomordentlig stålgravyr av den kände gravören fransmannen Henry Cheffer egentligen endast anknöt till landets äldsta frimärksemission så verkar dessa frimärken ändå för tiden ovanligt moderna. All dekor är bannlyst och texten är helt friställd mot fonden. Kung Alberts porträtt utfördes efter ett fotografi som tagits vid västfronten av Richard N. Speaigt.

1920 typ Gustav V en face, Törneman.

I sina båda förslag till en ny porträttyp över Gustav V införde *Axel Törneman* (1880—1925) ett drag som dittills varit tämligen oprövat. Enda undantaget var Nederländska Indiens porträttserie över drottning Wilhelmina år 1914. Törneman decentraliserade också porträttet för att uppnå tydligast möjliga valörsiffror och undgå dubblering av dem. I den version, som juryn utvalde är både siffror och landsnamn helt friställda och porträttet verkar vara framskjutet i förgrunden. Inget kungaporträtt har heller i vårt land blivit så kritiserat som detta. Redan efter ett år måste denna porträttyp bytas ut mot Emil Östermans avgjort mera konventionella profilbild.

Decentraliserade frimärksporträtt från Nederländska Indien 1914 och Sverige 1920 (1919).

I viss mån måste man ändå ge kritiken rätt. Törnemans text hade vissa egenartade drag t. ex. bokstaven S i ordet Sverige. N. G. Burlands gravyr, som möjligen missleddes av ett dåligt fotografiskt underlag för originalteckningen (som förresten är ett fotografi klistrat *på* »originalteckningen») var både tam och utan karaktär. Av dessa frimärken utkom endast tre valörer: 10, 15 och 20 öre, alla den 10 maj 1920.

Lågvalören avlöstes redan den 15 maj 1921 av lejontypen. 15-öresmärket som efter portohöjningen fick endast begränsad användning, trycktes blott i c:a 14 miljoner exemplar medan 20-öresmärket som hade blivit inrikesporto, redan den 28 juli 1920 remplacerades av Gustav II Adolfsmärket. Trots att detta var ett rent jubileumsfrimärke trycktes det i nästan lika stor upplaga som det ordinarie frimärket. Den 1 april 1921 utkom så den nya profilbilden av kungen (typ: Österman) och vid portosänkningen 1922 utbyttes även 15-öresvalören mot ett frimärke av denna senare typ.

1920 typ »lilla riksvapnet», Hjortzberg

Även *Olle Hjortzberg* (1872—1959) valde att förenkla. Hans gamla frimärksbild från 1910 ritades om till en ny typ av det lilla riksvapnet. Konstnären rensade bort all jugenddekor, landsnamnet flyttades upp till på ömse sidor om riksäpplet på kronan. Men för balansens skull måste konstnären behålla dubbleringen av valörsiffran. Siffrorna bibehöll också ett visst drag av jugend, tydligast märkbart i slutslängen på 3-orna. Ursprungligen var det som nämnts meningen att vapentypen skulle utkomma i två valörer. Burland graverade även valören 1 öre i Ottawa. Men endast 3-öresmärket utkom och fick f. ö. mycket ringa användning, huvudsakligen på vissa blindförsändelser, som åtnjöt en särskild portonedsättning.

Samma Hjortzbergsteckning ligger senare till grund för de militära svarsmärken av två typer, som var i bruk åren 1929—1942. Den äldre typen, utan ordet »Fältpost», ansluter sig mycket nära till 3-öresmärket. Typen var tydligen också först planerad som lågvalör i samband med att en ny tryckpress togs i bruk 1937—38. Möjligen hade man redan då planer på att höja portot till 20 öre för inrikes brev. Provgravyren som är tryckt i brun färg, är utförd av frimärksgravör *Sven Ewert* (1895—1959) och skiljer sig rätt avsevärt från den ursprungliga teckningen särskilt vad texten beträffar.

1920 typ »Lejon med klot», Forseth.

Tävlingens båda mest originella frimärken tecknades av den då ännu ganska okände konstnären *Einar Forseth* (1892—). Det ena var en tämligen fri bearbetning av Bernhard Fouquets ena bronslejon på Lejonbacken vid Kungliga slottet. På det ursrungliga förslaget hade konst-

Törnemans förslagsteckningar, 2 och 10 öre 1919, den senare med kompletterande valörsiffror och monterat fotografi av kungen. Frimärket 1920 efter Burlands gravyr.

Hjortzbergs förslagsteckning samt det av Burland graverade frimärket 1920. 1929 års militära svarsmärke samt Ewerts gravyr (1937?) till ett planerat, men inte utgivet frimärke.

närен tänkt sig detta grandiosa barocklejon stående på marken med vegetation och moln i bakgrunden. Denna teckning liksom förslaget i akvarellfärg saknar som hos förlagan »tre kronorsymbolen» på klotet under lejontassen. Detta är tydligen en senare tillsats, som man återfinner på den tredje teckningen, som är signerad: E. Forseth 1919.

Forseths tävlingsförslag 1919 till porträttfrimärken samt ett bildfrimärke under måttot »St. Göran och draken». Tapetmönstret bakom Gustav V:s profil återkom i konstnärens kungafrimärken 1948.

Idén är möjligen lånad från ett annat förslag och kanske tillkommen på juryns önskan. Det existerar nämligen också två andra förslag, även dessa med valören 25 öre och föreställande ett stående lejon, som håller en vapensköld. Manen på detta lejon påminner något om den som finns på Toscanas lejontyp från år 1851. Konstnären har muntligen meddelat att han inspirerades av just detta Toscana-frimärke, som han anser äger »den klara stämpeltyp» som han eftersträvade, även om han själv arbetade helt fritt, närmast med »ett Göta lejon i tankarna».

Med säker stilkänsla låter Forseth på den antagna teckningen det kraftfulla lejonet spränga de vertikala bildramarna. Landsnamn och valörsiffror är om möjligt ännu tydligare tecknade än på Törnemans frimärken. Med detta lejonmärke fick vi ett av världens bästa frimärken. Det kom också att användas relativt länge — under alla de år som Stickneypressen från 1920 var i bruk. Lejonfrimärket graverades 1919 i valörerna 5, 25 och 30 öre av G. N. Burland. Nya gravyrer för valö-

Forseths förslagsteckningar 1—5 (1919) samt det av Burland graverade frimärket av lejontyp 1920.

rerna 5 och 10 öre utfördes 1921 av Paul Wilcke samt i början av 1930-talet av Sven Ewert för samma båda valörer (alltså ej endast för valören 10 öre som den filatelistiska litteraturen hittills har uppgivit).[1]

Einar Forseth tävlade 1919 också med förslagen »St Göran och draken», »Gustav V:s porträtt» samt »Gustav Vasa» av vilka det senare kom till utförande i en jubileumsserie år 1921.

1921 års typ Gustav Vasa, Forseth (1919).

Toscanas lejontyp 1851 med gravyr av M. Alessandri. Lejonets man inspirerade konstnären både till lejontypen och till Gustav Vasas skägg.

Vasabilden utgör en fri bearbetning i »assyrisk» stil av Willem Boys trärelief från mitten av 1500-talet[2]. Konstnären stiliserade kraftigt med tanke på det lilla frimärksformatet och försåg kungen med en lagerkrans. Frimärket utsattes då det kom ut för en rätt bister kritik. Nu så här långt efteråt förstår vi vilket märkligt frimärke som Forseth gav oss med detta miniatyrkonstverk. I dag räknas det av en enig konstexpertis till ett av världens allra vackraste. Det är liksom lejonmärket skapat med tanke på det lilla formatet. En del av äran tillkommer naturligtvis Paul Wilcke, som med sin uttrycksfulla och kraftiga gravyr gjorde teckningen all rättvisa.

I Postmuseum har bevarats en serie intressanta skisser till Gustav Vasa-frimärket som visar hur bilden kom till. Konstnären har från början tänkt sig förslaget som ett rent jubileumsfrimärke, vilket texten på

[1] Gilbert Svenson, Ewertgravyrer 1933—35, Filatelia 1962: 2 sid. 6 ff.
[2] Georg Menzinsky: Sveriges frimärken 1920—1941. Meddelanden från Postmuseum 21. Stockholm 1942 sid. 59.

Forseths skisser 1—4 (1919) till Gustav Vasafrimärket. Tillhör Postmuseum.

skiss 1 visar. »Till 400 års m . . .» Profilbilden är där högervänd. Textramen är konventionell med ordet Sverige nedtill. Valören är 10 öre och under kungens axel ser man en Vasakärve.

Nästa förslagsskiss (2) är mera utarbetad. Hela texten är nu utformad: »Till 400 årsdagen av Gustav Vasa intåg i Stockholm 1523». Men den viktigaste förändringen mot föregående skiss är att porträttet har vänstervänts. Vasen är flyttad upp till platsen framför kungens panna och valören är »öre 5» inkomponerad under axeln. På denna skiss har konstnären endast fått rum med en siffra. På de fyra hörnkvadraterna har kungliga kronor inkomponerats.

Forseth, Gustav Vasa, tidig skiss till muralmålningen i Stadshusets Gyllene sal (1923). Första förslagsteckningen till Gustav Vasafrimärket (1919) och den godkända teckningen. Frimärket utkom 1921 efter gravyr av Wilcke.

I de följande förslagen (3—4) har konstnären frångått tanken på ett jubileumsfrimärke. Båda förslagen har samma textarrangemang som på den utgivna lejontypen, men »10 öre» har måst delas upp på ömse sidor om huvudet. Vasen har flyttats ned och antydningar om »tre kronor» återfinns bakom huvudet.

När Forseth i den mera utarbetade teckningen för nästa förslag (5) som har valören »12 öre» på nytt vänder profilen åt höger, har han från skiss 2 lärt sig att tomrummet under den rustningsklädda axeln lämpar sig bra för tydliga valörsiffror. Ordet »öre» får nu sin logiska placering, dvs, efter siffrorna. Han gör samtidigt det radikala greppet, att han flyttar upp ordet »Sverige» vertikalt bakom huvudet, men han bibehåller ännu vasen på sin gamla plats till vänster, men utfyller nu tomrummet framför pannan med tre kronorsymbolen.

På den slutgiltigt godkända teckningen (6) som är signerad »E. Forseth 1919» och bär valören 115 öre har skägget och rustningen stiliserats kraftigare än på skiss 5 samtidigt som de tre kronorna har slopats för vasen, som nu har blivit stiliserad och flyttats över till höger framför pannan, även detta ett drag från skiss 2. Denna teckning som är mera kvadratisk än skisserna 1—5 tjänade som underlag för gravyren av den jubileumsserie på tre frimärken i valörerna 20, 110 och 140 öre, som utkom på Gustavsdagen 1921 till 400-årsminnet av befrielsekriget mot danskarna.

1920 typ postemblem, Schonberg.

Torsten Schonberg (1882—) tävlade med förslagen 1 öre (kungens namnskiffer), 3 öre (Gustav V:s porträtt) och 25 öre (postemblem). Förslagen, som är utförda i tusch och vit täckfärg har ännu en viss jugendkaraktär särskilt vad den kungliga kronan beträffar. Av dessa antogs postemblemet till frimärkstyp och troligen på juryns förslag lät konstnären de båda horisontala textbanden byta plats så, att valören på det färdiga frimärket kom att stå nedtill, medan orden Kungl. Post återfinns upptill. Schonberg gjorde sedan en ny teckning med alternativa siffror vilken tjänade som underlag för gravyrerna av valörerna 35 och 45 öre, som utfördes i Ottawa av gravören G. N. Burland. Konstnären gjorde även en särskild teckning för 1 kronasfrimärket med delvis annat textarrangemang. På sätt och vis anknyter dessa teckningar till Sparres skilling banco-frimärken 1855.

Postemblemtypen valdes 1955 av en kräsen och konstmedveten jury som ett av vårt lands vackraste frimärken. Bland övriga frimärken som då utvaldes märks även Forseths lejon- och Gustav Vasatyper samt

Schonberg, tävlingsförslag till frimärken 1919. Posthornstyperna utkom med smärre förändringar som frimärken 1920 och 1921.

Hjortzbergs Gustav II Adolfsfrimärke 1920. Av de nio platser som juryn enades om belade alltså det tidiga 20-talets frimärken inte mindre än fyra. Juryn bestod av konstnärerna Björn Jonson och Lennart Rodhe samt konstkritikern Ulf Hård af Segerstad. Men samtidskritiken var inte lika vänlig. Man anmärkte t. ex. på att lejonet slokade med svansen och höll den mellan benen. Riksheraldikern var inte nöjd med vasens utformning varken på Gustav II Adolfsfrimärket eller på Gustav Vasamärkena.

Postemblemstypen är utom av Burland graverad av Wilcke (35 typ II, 45 II, 40, 60, 70, 80, 90 öre, 1 krona, 110, 120 och 140 öre) och Ewert (60 II, 85, 90 II, 1 kr II, 115, 120 II och 145 öre.)

Schonberg. Den omarbetade och godkända teckningen till postemblemstypen. Valören 140 öre utkom 1920 och valören 1 krona 1921 efter gravyrer av Wilcke.

Bland bevarade tävlingsförslag från år 1919 märks en symbolisk framställning av en naken kvinna stående på en fisk (4 öre) och en sående man (5 öre). Dessa förslag, som inte är signerade är troligen utförda av Bertil Lybeck. 1919 års tävlan, övriga bidrag.

Dessutom finns det i museet sex förslag av *Yngve Berg* under måttot »Mitt är bäst». De har valörerna 3 öre (korsade dalpilar med krona), 6 öre (krönt posthorn), 10 öre (Gustav V:s dubbla namnskiffer i positivt och negativt utförande), 10 öre (kungens profilporträtt dels som vit silhuett mot en mörk oval dels samma profilbild med inritade drag) samt 1 krona (det krönta lilla riksvapnet med serafimerkedjan). Detta senare förslag finns i två versioner, varav det senare har klistrats över en tidigare teckning med en heraldiskt mindre lyckad krona. Juryn tycks ha reflekterat något på typen 10 öre namnskiffer eftersom denna, i sina båda versioner, finns nedförminskad till frimärksformatet i sex exemplar av varje och bevarad i museets samlingar.

En ny typ av porträttfrimärken föreställande kungen i vänsterprofil började utges med början 1/4 1921 (valören 20 öre). Denna nya porträttbild var tecknad av *Emil Österman* (1870—1927) men den godkända ramen var av flera tecken att döma utförd av Olle Hjortzberg. Den antagna ramen företer nämligen stora likheter med den som man ser på Gustav II Adolfsfrimärket från året före. Av Östermans porträtteckningar föreligger det två versioner. Den ena (senare?) som har energiskt tecknade drag, kom till utförande. Denna teckning prövades i ett annat ramförslag med en cirkelrund utsparning för porträtthuvudet. Detta förslag gjordes troligen av Österman. 1921 typ Gustav V profil vänster, Österman.

Frimärkstypen utgavs alltifrån år 1921 i elva valörer av vilken Max Mirowsky nygraverade: 15 öre typ I, 20 öre I, 25 öre I, 40 öre I, 50 öre I samt 85 öre, 115 och 145 öre. Paul Wilcke omgraverade: 15 öre typ II och nygraverade valören 30 öre typ I medan Sven Ewert omgraverade 15 öre typ III, 20 öre II, 25 öre II, 30 öre II, 40 öre II och 50 öre II samt nygraverade valörerna 35 och 45 öre.

De flesta av Ewertgravyrerna har hittills inte omnämnts i den filatelistiska litteraturen. (Jfr sid 91.)

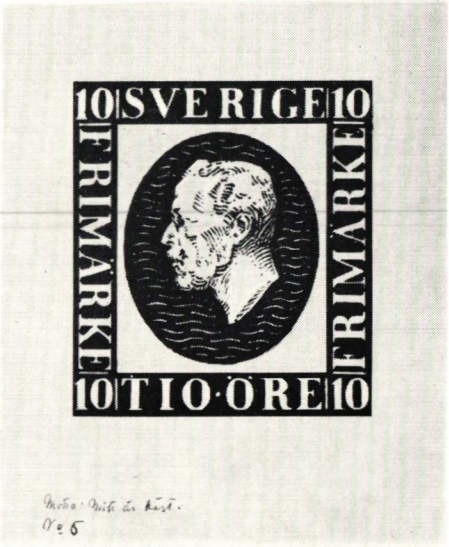
Av denna profiltyp utgavs det 1921 dels ett kortbrev i valören 20 öre (18/5), dels tre brevkort i valörerna 10 öre (1/8), 15 öre (9/5) och 25 öre (9/5). Bildstansen till dessa som är 23/20 mm är större än på frimärkena vilka har bildytan 21/18 mm. Gravyren till bildstansen utfördes av Paul Wilcke.[1] Brevkorten har samma text och vapenbild, som på den av Olle Hjortzberg tecknade för 1919 års emissioner.

[1] Hugo Olsson: Svenska postverkets brevkort etc., Meddelanden från Postmuseum nr 17, Stockholm 1936 sid. 82.

1919 års tävlan. Förslagsteckningar av ~~Bertil Lybeck~~, 4 och 5 öre samt av Yngve Berg. Tillhör Postmuseum.

Östermans förslagsteckningar till profilbild av Gustav V för frimärkstypen 1921. Därunder det godkända porträttet prövat i en av Österman tecknad ram. Ramen utan porträtt är tecknad av Hjortzberg och kom till utförande.

Österman—Hjortzberg, profiltyp av Gustav V 1921. Valören 15 öre med gravyrer I-III av Mirowsky (1922), Wilcke 1928) och Ewert 1933—34).

1920 typ Gustav II Adolf, Hjortzberg.

Den 27 juli 1920 utgavs Sveriges *första* jubileumsfrimärke. Närmaste anledningen var, att man den dagen kunde fira 300-årsminnet av den första reguljära postlinjens öppnande mellan Stockholm och Hamburg. Olle Hjortzberg tecknade detta frimärke, som även förekommer som en skiss i färg med motivet Gustav II Adolf:s profilporträtt åt vänster efter en byst av brons. Denna utfördes 1632 av den tyske bildhuggaren Georg Petel.[1] I sin djärva förenkling av kungaporträttet påminner Hjortzbergs teckning en hel del om Forseths förslag 2—3 till Gustav Vasa-frimärkena, vilka Hjortzberg i egenskap av juryman vid 1919 års tävlan hade haft tillfälle att närmare studera.[2]

När frimärket utkom väckte det en våldsam proteststorm. Kritiken mot det rasade inte bara i pressen inom Sverige. Också utländska frimärkstidskrifter var mycket bistra. Philatelic Journal of Great Britain skrev: »För vår del kan vi inte annat än finna det (porträttet) ganska likt Nero efter en natt av utsvävningar. Detta frimärke vandrar direkt in i vår »skräckkammare». Tidskriften Donaupost har följande omdöme »Hur kommer det sig att man kommer att tänka på »hjälten» D'Annunzio?».

Också medicinarna i Lund skämtade med frimärket i sin speciella vårtidning, Toddybladet, som för år 1921 har en bild av frimärket där kungens porträtt bytts ut mot ett karikerat porträtt av läkaren Fritz Ask — broder till den mera legendariske Sam Ask. (Sid. 102)

---

1 Georg Menzinsky a.a. sid. 58.
2 Gilbert Svenson, Reflexioner kring Gustav II Adolfs-frimärket 1920, Svensk filatelistisk tidskrift 1946 sid. 131.

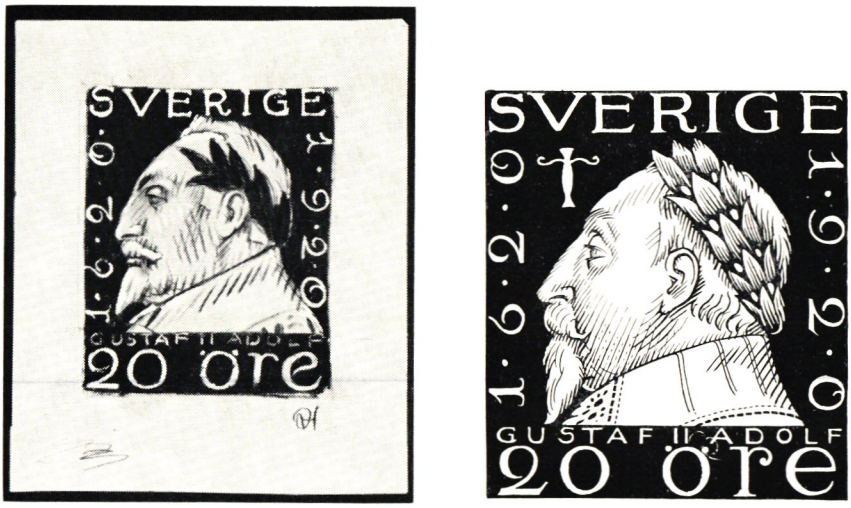

1921 års typer av enkelt brevkort och med betalt svar. Kortens frimärksbild är större än på vanliga frimärken. Gravyr av Wilcke.

1922 års pristävlan[1]

År 1922 inbjöd Generalpoststyrelsen till en ny pristävlan om förslag till frimärken i formatet 26/32 mm med anledning av att den åttonde Världspostkongressen skulle hållas i Stockholm 1924 och att Union Postale Universelle samtidigt firade sitt 50-årsjubileum. Till pristävlan som var allmän skulle dels inlämnas förslag med »internationellt motiv» för UPU-jubileet dels med »svenskt motiv» (ornamentalt eller annat) med tanke på kongressfrimärkena. Cirka 300 förslag kom in från ett 100-tal olika förslagsställare bland vilka även märktes flera kända konstnärer, även sådana, som tidigare hade tecknat frimärken t. ex. Einar Forseth och Torsten Schonberg. I tävlingsbestämmelserna redo-

[1] Denna stora pristävlan kommer närmare att presenteras av Sven Åkerstedt i Postryttaren 1964.

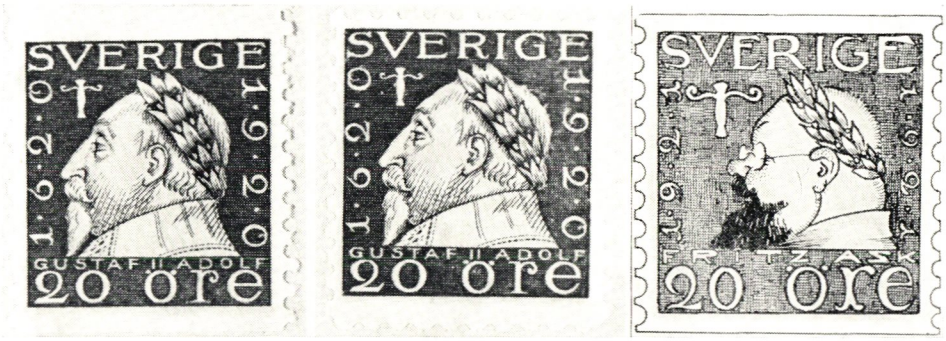

1920 Hjortzbergs första förslag och den för jubileumsfrimärket godkända teckningen

gjordes utförligt för de texter, som skulle finnas på förslagen. Men genom en lapsus kom ordet Sverige att saknas för de svenska motiven. De flesta förslagen saknar också detta ord och dessa frimärken utkom *utan* ordet Sverige.

Prisnämnden bestod av Olle Hjortzberg, Carl G. Laurin och Ivar Tengbom.

Bland de svenska motiven erhöll *Ture Tideblads* (1889—) motto »Eken» första pris medan andra och tredje pris tilldelades Rudolf Persson och Gunnar Hoving. Prisbeloppen var 1 000, 750 respektive 500 kronor.

Gustav II Adolfsfrimärket, 2-sidigt tandat från rulle, 4-sidigt ur häfte samt den skämtsamma karikatyr av frimärket som fanns i Toddybladet 1921. Gravyr av Mirowsky.

Sedan Tideblad omarbetat sitt förslag utkom öresvalörerna med Stockholmsbilden. Av pristagarna med förslag till internationella motiv fick emellertid ingen se sin teckning utförd som frimärke. Första pris tilldelades Ruben Hellman, andra Leon Welamson och tredje priset Axel Wallert för två förslag i ett liggande format. Till dessa förslag utdelades samma prisbelopp som i den andra gruppen. Visserligen tycks Generalpoststyrelsen ha varit betänkt att utge Wallerts förslag med motto: Iris. Hans båda teckningar finns nämligen nedförminskade till det planerade frimärksformatet och existerar i flera färger och som enkelt klichéprovtryck tillsammans med Tideblads (4) förslag till Stockholmsbilden.

Men troligen för att serien skulle få en mera enhetlig karaktär föreslog prisnämnden att Tideblad även skulle utarbeta sitt »internationella» förslag, som hade insänts under mottot »Postiljon».

1924 typer valörerna 1, 2 o. 5 kr av Kongress- och UPU-serierna, Hjortzberg.

Motiven till de högre valörerna för de båda serierna uppdrog styrelsen åt Olle Hjortzberg att utföra. Han omarbetade för sina UPU-frimärken Hellmans idé med en brevduva som svävar över jordklotet. Han lånade även motivet med tåget och båten på jordklotet från ett av Wallerts förslag.

Denna Hjortzbergsteckning föregås av ett par skisser (1—2). Den tidigaste är nedkastad på ett blad ur ett notisblock och signerad O. H. 24. Den senare, som är mera detaljerad, skiljer sig från den slutgiltiga teckningen endast beträffande randtextens gruppering (se även skiss 1) och duvans stilisering. (sid. 107)

För motsvarande valörer till kongresserien använde sig Hjortzberg av Östermans andra profilteckning föreställande Gustav V. Den hade året före debuterat på de ordinarie frimärkena. Han prövade den inom ett par olika ramförslag. Slutligen stannade man för ett kungaporträtt i en rund medaljongram och där även ytterramen var i en enkel, klassiciserande stil. Dessa frimärkstyper får emellertid ändå räknas som Hjortzbergs mera likgiltiga. — De är tama och ganska kraftlösa i jämförelse med Tideblads. Gravyrerna till dem utfördes av Max Mirowsky. (sid. 111)

1922—24 Förslagsskisser och teckningar till öresvalörerna av Kongress- och UPU-serierna, Tideblad.

Konstnären Ture Tideblads skisser och teckningar är av stort intresse. Stockholmsbilden »Eken» är bevarad i fem variationer. Ursprungligen var den en fritt komponerad bild efter ett gammalt träsnitt. På den tidigaste teckningen är de fyra tornen på Riddarholmskyrkan, Stadshuset, Tyska kyrkan och Storkyrkan samlade till en grupp i bildens centrum. Gamla Stans husgavlar och slottet är strålformigt utbredda

1922 års tävlan. Överst de internationella motiven vilkas pristagare var Hellman, Welamson och Wallert. Därunder de svenska motiven där pristagarna var Tideblad, Persson och Howing. Ordningen är 1—3 i båda grupperna.

Tredjepristagaren Wallerts internationella motiv (1—2) och första pristagaren Tideblads svenska motiv (förslag 4) provtrycktes i färg i de blivande frimärkenas format.

mot de omgivande vattnen. Valörsiffran är delad på ömse sidor om tornen. Men då detta inte ansågs tillfredsställande, flyttar konstnären på sin tredje förslagsteckning hela trongruppen till vänster och höjer slottsbyggnaden, som även får en tretungad fana. Han tar med obelisken på Slottsbacken och Sergels staty av Gustaf III invid kajen. På denna teckning har vidare texten omgrupperats och ett par dekorativa delfiner i nedre hörnen får nu symbolisera vattnet. Ur många synpunkter är detta förslag hans bästa. Men prisnämnden tycks ha anmärkt på att tornen inte har sin rätta gruppering om man tänker sig stadsbilden sedd från söder. Tideblad har då gjort förslag 4. Där har Stadshustornet flyttats längst till vänster och Storkyrkans torn till höger och ställts framför Slottet. Detta senare har flyttats något på distans samtidigt som Skeppsbroområdet fått en större verklighetskaraktär. Ett nytt grepp var även att de dekorativa tre kronorna på Stadshustornet — de fanns även med på tidigare förslag — nu har tecknats ändå större och gjorts heraldiskt mera riktiga. Det var detta förslag vilket utfördes som provtryck i färg tillsammans med Wallerts förslag.

Men inte heller förslag 4 har ansetts vara helt tillfredsställande (av juryn eller konstnären?). Tideblad gör då förslag 5 vilket liksom det närmast föregående utmärks av stora färgytor. De båda vänstra tornen har nu särats något från varandra. Hela stadsbilden har sänkts och är nu ställd direkt på den tvåradiga texten. Delfinerna har blivit omarbetade och valörsiffrorna är nu kraftiga. (sid. 108)

Denna teckning tjänade som underlag för frimärksgravyren. Den enda förändringen som denna visar är, att på de utförda frimärkena valörsiffrornas storlek har minskats något. Detta var emellertid ett inte helt lyckat grepp, eftersom Tideblad i originalteckningen hade anpassat höjden på siffrorna efter texten i det vertikalt ställda ordet öre.

I en intervju[1] uttalade sig konstnären 1948: »Det var så mycket krångel med den myckna texten till det där märket med stadsvyn och slutresultatet blev inte vad jag hade avsett. Postryttaren däremot tycker jag fortfarande står sig ganska bra.» (sid. 109)

Av Tideblads förslagsteckningar till UPU-märket föreligger sex versioner. Också för denna bild utgår konstnären från ett gammalt träsnitt. Postryttaren uppfattar han helt expressivt och kombinerar bilden med ett flygplan. Förslagsteckning 1 visar en ryttare klädd närmast i 1800-talsdräkt, som bakåtlutad blåser i ett posthorn som hålls framåtriktat. Över hästens huvud dyker ett dubbeldäckat hydroplan med två man ombord. På detta förslag ser man valörsiffran och ordet Sverige överst medan den övriga texten bildar ram kring centralmotivets tre sidor. På förslagen 2 o. 3 — de som inlämnades till bedömning vid tävlingen 1922 — ser man ett stramare tecknat flygplan rakt över ryttaren. Denne är nu klädd i dräkt från 1700-talet. På detta förslag flyger planet i motsatt riktning mot ryttarens färdväg. Denne har ännu hornet invid läpparna men har vänt sig om och ser uppåt efter planet. På denna förslagsteckning ser man dekorativa »knappar» och »beslag» i märkets fyra hörn. Ordet Sverige har flyttats ned under den skrämda hästen. Teckning 2 som är utförd i akvarell i frimärkets format (enligt tävlingsreglerna) har valören 25 öre medan den andra är tänkt som ett frimärke i valören 1 krona.[2]

På nästa teckning (4) har flygplanet hunnit längre bakåt i förhållande till ryttaren, som nu har sänkt hornet mera och liksom den hoppande hästen verkar vara uppskrämd. Texten är i stort sett arrangerad som på föregående förslag (3), men de dekorativa hörnornamenten har nu försvunnit. Förslagsteckning 5 visar en helt ny bildgruppering. Flygplanet, som blivit bulligt och återfått landningspontonerna, återfinns nu i övre vänstra hörnet, medan valörsiffran, som fått ge det sin plats, har flyttats över till höger. Detta har medfört att ryttaren flyttats mot centrum och hästen galopperar på ett lugnare sätt i stället för att hoppa som på tidigare bilder. Men hans främre hovar rör nu upp ett dammoln. Ryttaren har nu sänkt ner posthornet mot postväskan och är klädd i ett slags 1600-talsdräkt med undantag för huvudbonaden som behållit sin 1700-talsstil.

Den slutliga teckningen (6) påminner mycket om närmast föregående, men dräkten har undergått vissa detaljförändringar. Stövlarna är t. ex. längre och ryttarens vänstra fot med sin stjärnsporre skymtar

[1] Frimärksnytt 1948 nr 2, sid. 3.
[2] En motsvarande akvarell av »Eken» (2) är *inte* heller avbildad.

När Hjortzberg fick i uppdrag att teckna valörerna 1, 2 och 5 kronor till 1924 års UPU-serie utgick han från Hellmans förslag men lånade även från Wallerts. Se sid. 104! Förslagsskisser, godkänd teckning och en av de utgivna valörerna. Gravyr av Mirowsky.

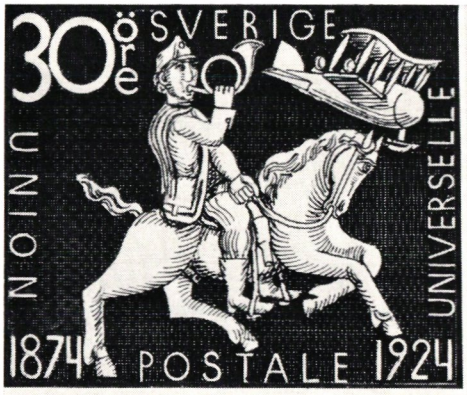
1922—24, Tideblads förslagsteckningar 1, 3—5 för motivet »Eken» och 1, 3—6 för »Postryttaren», samt de 1924 utgivna frimärkena av motsvarande valörer. Gravyrerna gjordes av Wilcke.

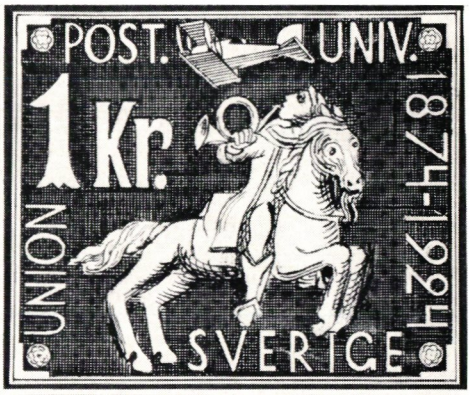

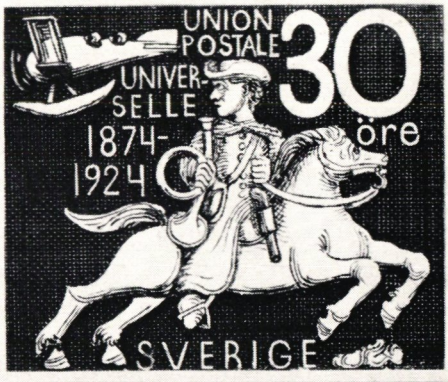

30 öre SVERIGE
UNION
UNIVERSELLE
1874 POSTALE 1924

POST. UNIV.
1 Kr.
UNION
1874-1924
SVERIGE

POST. UNIV.
30 öre
UNION
1874-1924
SVERIGE

UNION POSTALE
UNIVER-SELLE
1874-1924
30 öre
SVERIGE

UNION POSTALE
UNIVER-SELLE
1874-1924
30 öre
SVERIGE

UNION POSTALE
UNIVER-SELLE
1874-1924
30 öre
SVERIGE

Tideblads signerade förslag i mars 1924 till valörerna 5 och 10 kronor av kongresserien. Liksom på övriga förslag saknas även här ordet Sverige.

bakom hästen. Vidare har konstnären tagit bort halsduken och ersatt den med en uniformskrage. Mannen på hästen som böjer huvudet något bakåt när han ser upp mot flygplanet bär en hatt av 1600-talstyp. Hans båda händer som håller posthorn och tyglar har tecknats mera dekorativt.

Denna expressiva teckning, som har en så klar och logisk uppdelning mellan bild och textdelar användes som förlaga för frimärksgravyren till UPU-seriens tolv öresvalörer.

Ture Tideblads insatser som frimärkstecknare hör till de helt originella. Detta är anledningen till att jag mera detaljerat har presenterat hans olika teckningar. Vid sidan av Forseths hör hans arbeten på frimärkskonstens område till de märkligare under 20-talet — även internationellt sett. Bådas frimärken är på en gång svenskt kärva och typiska för en tid, som fint balanserade expressionismen mot vissa naivistiska drag. Nu beundrar vi särskilt jämvikten mellan klar och tydlig bild och läsbar text.

Båda frimärkstypernas gravyrer är utförda med precision och kraft av Paul Wilcke. Detta medförde att deras färg är rik och klart lysande. Varje bildelement är njutbart också utan förstoringsglas. — Denna egenskap börjar alltmer försvinna hos en del moderna gravyrfrimärken där gravörens sätt att arbeta tycks vara att åstadkomma resultat, som kan tävla med de mera fotografiska tryckteknikerna.

1924. Hjortzbergs förslagsteckningar 1—2, den godkända teckningen och valören 1 krona av kongresserien. För porträttet användes Östermans profilbild. Se sid. 99. Gravyr av Mirowsky.

Tideblad bereddes även möjlighet att lämna förslag till de övriga valörerna av 1924 års serie. Men dessa har inte på långt när samma konstnärliga intresse som de nu beskrivna.

Även Einar Forseth deltog i tävlingen 1922, men hans förslag kan inte jämföras med dem, som han gjorde tre år tidigare.

1928 typ Gustav V 70 år, Hjortzberg.

Efter 1924 års väldiga utgivning av tillfällighetsfrimärken — sammanlagt utkom det 30 stycken med ett sammanlagt nominalvärde av kr 22: 30 — blev det, kanske inte alldeles oberoende av protesterna från filatelisterna, ett uppehåll på fyra år. Men med anledning av kungens 70-årsdag 1928 beslöt Generalpoststyrelsen att denna skulle firas med en serie frimärken, med låga valörer och med ett ringa tillägg för välgörande ändamål.

Olle Hjortzberg fick ensam i uppdrag att teckna dessa frimärken. Han har i en intervju[1] uttryckt sin målsättning som frimärkskonstnär. »Man har att arbeta huvudsakligen med texten ... Av den ständigt återkommande texten, t. ex. Sverige plus valör, måste man skapa ett slag 'ram' för märkesbilden». (sid. 114)

Hans båda skisser i gouache (2—3) och förslagsteckningen till kungafrimärket illustrerar detta hans sätt att arbeta. Liksom 1924 års frimärken skulle även dessa utföras i det större formatet. Den av Österman tecknade profilbilden, som redan hade använts ett par gånger, kom på nytt till utförande. Texten, Gustav V 1858—1928, fick bilda ram upptill redan på den första skissen i ett stående format. Ordet Sverige sätts in som »ram» till höger och till vänster om porträttet målades en palmkvistaktig dekoration.

Som alltid hos Hjortzberg är valörsiffran stor och tydlig och är placerad i nedre vänstra hörnet på den andra skissen. På skiss 3, som har liggande format, liksom det färdiga frimärket, har texten delvis grupperats om. Som en pendang till valörsiffran, som där har flyttats bakom profilbilden har det tillkommit en krönt vapensköld med det lilla riksvapnet. Denna är ställd över ordet Sverige, som nu står nertill och med en relativt liten textgrad.

Det existerar även ett detaljerat förslag (1) med en ram som något påminner om den, som finns på den ordinarie profiltypen från 1921. Denna teckning, som är utförd i tusch är med tämligen stor säkerhet gjord före de båda gouacheförslagsskisserna.

På den godkända teckningen (4), som liksom 1, är ritad med tusch har »palmkvisten» kommit tillbaka och nu fått en utformning nästan som en gåspenna. De heraldiska och nu fristående tre kronorna är en reminiscens från skiss 3. Gravyren till detta frimärke, som utgavs i fem valörer utfördes av Sven Ewert. Denne debuterade med detta frimärke som frimärksgravör och hans första arbete anslöt sig mycket nära till den tradition, som hade utbildats av Mirowsky och Wilcke.

[1] Frimärksnytt 1947 nr 7, sid. 4.

Från 1922 års tävlan. Förslag till frimärken för 1924 års serier. Einar Forseth (1 och 4), Axel Wallert (2 och 5), Ture Tideblad (3) och Ruben Hellman (6).

1928 Hjortzberg. Överst förslagsskisser (2—3), den godkända teckningen (4) samt ett utarbetat förslag (1) som troligen föregick de övriga. Nederst valören 25 öre av serien som är graverad av Sven Ewert, som därmed debuterar som frimärksgravör hos det svenska postverket.

Denna frimärksserie var den första, som nyemitterades sedan Postverkets frankoteckensexpedition för samlare hade öppnats (9/1 1928). Expeditionens cirkulär från mars månad återgav de fem frimärkena i *färg* efter förslagsteckningen. Gravyren har vissa avvikelser från denna och var då ännu inte färdig.

Vid flera tillfällen hade det gjorts framställningar till Generalpoststyrelsen om utgivande av frimärken med landskapsmotiv. Det blev regelbundet avslag på dessa under hänvisning till att frimärksformatet inte lämpade sig för dylika motiv. Men för att i någon mån tillgodose dessa önskningar men naturligtvis även för att ge turismen ett stöd utkom det den 29 mars 1929 20 olika brevkort i rött tryck och i valören 15 öre. De var som portot anger avsedda för utlandskorrespondens.

1929 typ Vybrevkort, Hjortzberg.

1929. En serie vybrevkort, 20 stycken, visande svenska motiv med arkitektur- och naturbilder utgavs med vignetter och text av Hjortzberg. Här visas motiven Riddarhuset i Stockholm, domkyrkorna i Uppsala och Lund och en bild från Kebnekaise.

Vignetterna på dem visade olika svenska motiv. Dessa bilder hade tecknats av Olle Hjortzberg och de är också till stor del signerade O. H. 29.[1] Samtliga kort har text på såväl svenska som franska och konstnären har på dem fått användning för sin vapenbild från förslag 3 till 1928 års frimärken. Motiven är: (Stockholm) 1. Kungliga slottet, 2. Stadshuset, 3. Nordiska museet, 4. Riddarhuset, 5. Kungstornen, (övriga landet) 6. Uppsala domkyrka, 7. Lunds domkyrka, 8. Kalmar slott, 9. Trolleholms slott, 10. Gripsholms slott, 11. Vadstena slott, 12. Leckö slott, 13. Göteborgs hamn, 14. Visby ringmur, 15. Ångermanälven, 16. Leksands kyrka, 17. Abisko, 18. Lappmotiv, 19. Stora sjöfallet och 20. Kebnekajse. Av upplagorna att döma — cirka 20 000 av varje typ — blev de knappast någon större försäljningssuccé. De hade ett vårdat men ett kanske väl officiellt stildrag.

Hjortzbergs styrka var inte landskapet. Han lyckades bättre som tecknare av arkitekturbilder. — Det skulle hans senare verksamhet som frimärkskonstnär på ett mera övertygande sätt visa.

[1] Hugo Olsson, a.a. sid. 81 och 92 ff.